

Tokai András

„NAGYAPÁTOK”

*Nagyapám, Takách Béla százados emlékezetére
(Komárom, 1885 – Budapest, 1927)*

Jelent-e valamit, avagy, ahogyan álmoskönyvekben olvasom: mit „jegyez” lopakodó nagy macskát látni őszi fán, ködös halottak napi reggelen? Azt a kárpátokbéli fronton lőtt, fejjel lefelé lóगतott hiúzt jegyzi-e, amelyet a megbarnult fényképen jó negyven évvel később mutatott Kicsi nagyanyám? Két-három fénykép maradt csak, amelyeket, ha nagyon jók voltunk, Kicsink időnként elővett paliszanderfa dobozából, és megmutatott nekünk, gyerekeknek: Nagyapátok!

„Nagyapátok” – sohasem Béla! – volt a múltidéző történetek tárgya, amelyek úgy kezdődtek, hogy: „gyerekek, most ezt elmondom nektek, de vigyázzatok, olyan büdös kommunista világot élünk, hogy ezeket jól megjegyzitek, de nem beszéltek róla soha senkinek”. Nem sok fénykép maradt nagyapánkról. Volt ez a hiúzos, volt egy, amelyiken rövid, tuskés szakállal, profilból látszott, fiatal erős ember, mint a magyar kártyán – mért magyar? –, mikor csupa svájci hős: a Rudenz Ulrich, a Fürst Walter, a Tell Vilmos, vékony, döntött zsinórirásos betűkkel. Később láttam egy Hemingway-képet is, amely Nagyapátok szakállas fényképére emlékeztetett.

Ha rövidebb mese ígérkezett, akkor én a magyar kártyából, ha hosszabb, akkor a két-paklis römicsonmagból építettem mese közben a kártyavaráimat. A lányok, a két másik unoka, gyöngyöt fűztek, vagy Kicsivel mind a négyen kötött rongydarabokat fejtettünk, és a bondor fonalakból, takácscsomóval végtelenné kötve a szálakat, színenként változtatva, testes gombolyagokat készítettünk.

Sokáig, sokáig hittem, hogy a takácscsomót is „Nagyapátokról” nevezték el. Persze, valakinek egyszer az ősök közül Szombathelen, Kőszegbe, Komáromba, Pozsonba, Nyit-rán vagy még följebb, a tátrai hegyek közé bújt falvakban, városokban, csak takácsnak kellett lennie...

Volt egy, van is páros kép is Nagyapánkról és Kicsiről. Még csak kétc sillagos főhad-nagy volt akkor, jegyes korokban vagy fiatal házas korokban készülhetett. Ezen kopasz a nagyapánk, és Kicsi nagyon fiatal, még sötét a sűrű, rakoncátlan haja. Ezen a képen se nevet a Kicsi, talán tudja már keserves sorsát, Takách Béla korai halálát, első, egyetlen fiuk, az ifjabb Takách Béla agyhártyagyulladását és gyors pusztulását húszéves korában, a maga hosszú-hosszú özvegységét és támasztalanságát férfiak nélkül. Belőlem akart magának, a családnak férfit és támaszt faragni, így, a lányokkal nem sokat törőd-ve, a mesék mind-mind hősiek és férfiasak voltak: Nagyapátok erőmutatványai, rettenthetetlen bátorsága, és igen, az is, hogy minden más asszony is őbeléje volt szerel-mes. Volt a kevés fénykép között egy csoportkép is: kopasz itt is a Nagyapátok, közép-en ő az, a szombatheli tisztikarral, ott vannak mind a feleségek is, és nézzétek, a sok bolond asszony mind a Nagyapátokat bámulja a képen.

Nem volt sajnos fénykép minden történethez, de Kicsim, akivel együtt olvastuk akkor és még sokáig, nagykamasz, első egyetemista koromig a Jókai-összest, csodálatos mesélő volt: hiába élt akkor már több mint harminc éve Pesten, gyönyörűen formált, hosszas, nyugodt mondatait enyhe vazsmégyei zöngésséggel fűzte egymázs után. Ta-

nőtt bennünket arra a beszédre, ami Szombatheltű nem messzi szülőfalujában, Náraiban járta. „Há miész aara főnek e lúvee?” (Azaz: Hová mész arra fölfele azzal a lóval?) Ez a „hámisz?”, a „gyerejde” meg – Isten bocsássa meg neki – a ritka, de heves „rosseb”-ezés volt Kicsink meséinek azóta is fülembe csengő alaptónusa.

Az, hogy a hallottakat azután titkolni kell, természetesen megerősítette a meséket, amelyekben persze biztos volt jó adag túlzás is. Mért ne lett volna? „Nagyapátok” nem csak a legbátrabb magyar katona volt, akiről az járta, hogy ő volt az utolsó tiszt a közös hadseregben, aki nem úgy vezényelte a rohamot, hogy „Előre!”, hanem úgy, hogy „Utánam, legények!” Meg is sebesült hétszer az I. világháború különböző csataterein, de katonái úgy vigyáztak rá, annyira szerették, hogy a legnagyobb golyózáporban is kiásták, amikor eltemette egy gránátrobbanás hatalmas földkupaca, de legendásan erős ember is volt: túlélte. Bivalyerejéről azt mesélte Kicsink, hogy fiatal tiszt korában lovastul felemelte a parancsnokát, máskor egy egész cigánybandát parancsolt a biliárdasztalra, alájuk bújt, és asztalostul a levegőbe emelte őket. Nagyapátok számtalan felborult kocsit, szénásszekeret egymaga emelt ki az árokból, és így tovább. Egyszer, talán Grazban vagy Bécsújhelyen?, előre megkoronázta Károly főherceget, aki akkor még esélytelen volt a trónöröklésre, de Habsburg főherceggként ő is kötelezően töltötte szolgálátát egy (Bécshez azért elég közeli) garnizonban. A tiszt állomány új porcelán éjjeliedényeket, ahogy Kicsink mondta: „serbliket” kapott, ezeket a kaszinóban sörrel töltötték meg, és a nagy duhajkodás végén Károlyt egy karosszékebe ültették, Nagyapátok a biliárdasztalra emelte trónszékestül az újdonsült királyt, fejére serblit nyomtak, és elénekelték a Gotterhaltét.

Takách Béla korán nyugdíjba vonult. Esküdött két királyra, Károlyra ugyebár kétszer is, Kun Béla alatt nem szolgált (az „ibi-ubi” kerestette táviratilag ezt az erős és veszedelmes hírű katonát, és a győri börtönbe dugta a kommün végeztéig), kormányzóra meg nem akart esküdni. A katonaságtól „leszerelt” lovakkal és egykori legényeivel fuvarozási társaságot alapított: Szombathelyről Bécsbe járt fuvarokat vállalni. Mi lehetett a zrt. neve? Milyen jól mehetne most az a cég, amikor nyolcvan év múltával megnyitották *ugyanazokat* a határokat, a schengeni egyezményvel „überolva” a trianoni egyezményt!

Óriás erejéhez szükséges nagyevő voltáról nem szólt a mese, de szép, nem szép: Nagyapátok nagyívó volt. Ezt a tulajdonságát s egyben Kicsinknek Nagyapátokhoz fűződő óvatos viszonyát abból a meséből ismerhettük meg, amelyik arról szólt, hogy az egyik ilyen bécsi fuvarszerző újtjáról megtérve, Kicsink már többször csodálkozva tapasztalta, hogy a százados úr gumin ugráló majmokat hoz mind a négy gyereknek. Nagyapátokat nem illett, nem volt szokás egyenesen kérdezni ilyen apróságokról, mint pénzkereset, megélhetés, ajándék; így a főlegényt kérdezvén, Kicsink megtudta, hogy a tekintetes úr Grinzingben egy olyan kocsmába jár vállalata ügyeit intézni, ahol gumin ugráló majmot kap ajándékba mindenki, aki egy ültő helyében 12 korsó sört megiszik. És akkor még élt az ifjabb Béla, négy gyerekre kellett gondolnia a tekintetes úrnak.

A vállalkozás, úgy látszik, nem igazán volt sikeres, talán a lovak is megöregedtek, hogy, hogy nem, '26-ban az akkor negyven-egynehány éves Nagyapátok, akinek legendás erejét és férfiaságát, úgy látszik, még mindig számon tartották bajtársai, meghívást kapott, hogy a pesti Ludovikán legyen testnevelő tanár. Örömmel és büszkén vállalta; amit lehetett, pénzzé tettek, és a család vett egy lakást az éppen akkor épült tisztviselőtelepi városi házban. Földszinti lakás volt, csak két szoba-cselédszoba. Akkor talán még cselédlányra is teltet, a megtiszteltetésbe és túlzott izgalomba azonban hir-

telen belehalt az erős ember. Ludovikai tanárságából egy emlékem maradt, egy harcászati tankönyv, melyet Takách Béla örökre kikölcsönzött a Ludovika könyvtárából. Idén adtam tovább e dédapai emléket Matyi fiamnak, aki a családon belül egyedül igényli a harcászati ismereteket, mivel logisztikával foglalkozik egy goromba világban. Kicsim így maga végezte a cselédmunkát a négy gyerek mellett, és szerény nyugdíját pótolandó, kiadta a cselédszobát a Népligeti vurstliban akkor még vidáman működő hullámvasút pénztárosnőjének.

Ez a kapcsolat oly maradandó volt, hogy mi, unokák még az átkos ötvenes években is ingyen szállhattunk akárhány menetre a hullámvasútra, egészen addig, míg a vurstli nagyobb részét és főképp a hullámvasutat is le nem bontották és el nem szállították a sztálinvárosi sztahanovisták szórakoztatására.

Nagyapátoknak sok érdeme mellett a származása semmiképp sem vetekedhetett Kicsiével, aki valóságos Hertelendy lány volt, a zalai ágból. '38-ban sok papírt kellett beszerezni, Kicsink paliszanderfa dobozában ott volt egy belügyminisztériumi igazolás arról, hogy Nagyapátok egyik ükapja, Takách András, másokkal együtt, 1666-ban megerősített nemességével együtt Lipót királytól megkapta Alsógellér, Vár- és Nemesbogy falvakat. Ezek nem messze voltak Komáromtól, ahol Takách Béla Nagyapátok aztán 1885-ben megszületett, a komáromi városi jegyző fiaként. Addigra hol voltak már azok a falvak! Alsógellért, Nemesbogyát még olvasni némely térképen, de Várbogya? Még az emléke is eltörlődött azóta.

Ahogy a néhány megfakult fényképen: a hiúzoson, a szakállason, a szépasszonyos helyőrségi csoportképesen és a kettős ovális kis képen kívül még a gyerekkoromban egyszer-kétszer látott rózsaszín márvány sírköve is rég eltűnt az Új Köztemetőből.

KICSINK

*Nagyanyám, özv. Takách Béláné Hertelendy Mariska emlékezetére
(Nárai, 1893 – Budapest, 1967)*

Üdögél az ágya szélén. Üdögélt kell mondanom, mert amint fölrémlik előttem Kicsi nagyanyánk alakja, az a zöngés és a *hosszi* magánhangzókkal takarékoskodó, *izes, vazsmegyei* beszéde is azonnal megképződik belső hallásomban. Vazsmegyei, zsével, a zart meg nyílt e-kről nem is beszélve. Szóval ott üdögél, ebben az emlékképben az ágya szélén, és a két térdét, illetve inkább az alsó combját közvetlenül a térde fölött ütögetve két öklével, panaszosan tagolva mondja: – Ej, let-tem is, csak ne vó-nék!

Öregségére csont- és főfájások gyötörték, gyöngye lehetett a szíve is, és alacsony vérnyomása vagy más miatt gyakran megszédült. Nem csoda: eszmélő kisgyerekkorom idején már majdnem harminc éve özvegy volt Kicsink, megért két háborút, most már – mint mondogatta: pszt! – a második, hosszú *kommünt* élte, és nemcsak a férjét vesz-tette el korán, hanem akiben a négy gyerek közül egyedüli újabb férfit és támaszt remélhetett, húszéves korában egyetlen fiát, a kisebbik Bélát is, egy ostoba agyhártyagyulladásban.